ԳԼՈՒԽ II

Տոների տարածվածության սոցիալական ոլորտները

Ժամանակակից տոնական համակարգի պատկերը,որպես պատմականորեն ձևավորված ավանդույթի արդյունք,արտացոլում է Հայաստանի բնակչության կենցաղամշակութային ընդհանուր նկարագիրը: Այս համակարգն ամբողջությամբ և, մասնավորապես, դրա առանձին տարրեր ժամանակակից պայմաններին հարմարված (աղապտացված) ավանդութային արժեքներ և վարքագծի ձևեր են:

Տոնական համակարգի կենցաղավարման բնույթի վերլուծությունը, ներկա պայմաններում դրա յուրաքանչյուր տարրի գործառութային նշանակության քննարկումը կարևոր է ժողովրդի կենցաղի և էթնիկ առանձնահատկությունների ուսումնասիրության համար:

Ավանդութային տոնական համակարգն, իր բաղադրատարրերով հանդերձ, գործում է կոնկրետ միջավայրում և դրա կրողներն անհատներն ու հասարակության իրատես խմբերն են:

Այս բաժինն ամբողջությամբ վերաբերում է արդի տոնական համակարգի կենցաղավարման ոլորտների ուսումնասիրությանը: Բացահայտվել են բնակչության սոցիալական խմբերը, որպես հասարակության կենսագործունեության անմիջական կրողներ և վերարտադրողներ, ինչպես նաև ցույց է տրվել տոների կենցաղավարման բնույթը կյանքի ամենատարբեր ոլորտներում:

Այդ նպատակով առանձնացվել են տոնական համակարգի կիրարկման հիմնական սոցիալական ոլորտները. այն է՝ սեռատարիքային, սոցիալ-մասնագիտական կազմ, ընտանեկան, ազգակցական, դրացիական, ընկերային միջավայր և այլն:

Հետազոտությունը հնարավորություն տվեց հանգամանորեն ներկայացնել տոների տարածվածության սեռային և տարիքային ոլորտները, դրանով իսկ բացահայտելով տոների կենցաղավարման և դրանց մասնակիցների սեռատարիքային բնութագրերի միջև օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող կապը (տե՛ս աղյուսակ 4): Հայոց տոնական համակարգի զուտ սեռային տեսանկյունով դիտարկումները ցույց տվեցին, որ տարբերություններն ակնհայտ են կանանց և տղամարդկանց շրջանում առանձին տոների կենցաղավարման առնչությամբ: Այս առումով, հատկապես, առանձնանում են ավանդութային-կրոնական տոները, որոնց տարածվածության մասշտաբները համեմատարար բարձր է կանանց շրջանում: Այդ տարբերությունը (չնայած ոչ խորությամբ) առկա է ավանդութային գրեթե բոլոր տոներում [օրինակ՝ Զատիկ (կ. - 60 %, տղ. - 54 %), Քրիստոսի Օնունդ (կ. - 25 %, տղ. - 21 %, Աստուածածին (կ. - 25 %, տղ. - 20 %), Տեառնընդառաջ (կ. - 19 %, տղ. - 15 %), Համբարձում (կ. - 17 %, տղ. - 13 %). տե՛ս աղյուսակ 4]:

Աղյուսակ 4

Տոների տարածվածությունը հանրապետության բնակչության սեռա-տարիքային խմբերում (1980 թ.) %

Տոներ		Տարիք			Սեռ	
		18-29	30-49	50 և բարձր	տղամարդիկ	կանայք
1	Նոր տարի	96	97	96	96	97
2	Քրիստոսի Ծնունդ	19	23	27	21	25
3	Տեառնընդառաջ	17	16	17	15	19
4	Փետրվարի 23	70	64	62	68	64
5	Մարտի 8	88	87	85	85	89
6	Զատիկ	56	57	59	54	60
7	Ապրիլի 24	50	47	45	48	46
8	Մայիսի 1	83	82	82	82	82,6
9	Մայիսի 9	70,5	70	69,8	70,5	70
10	Վարդանանց	16,5	15	16,5	15	17
11	Համբարձում	13,5	15	17,5	13	17
12	Վարդավառ	37	38	39	38	39
13	Ս.Աստվածածին	12	15	18,5	13	17
14	Ս.Խաչ	18,5	22,5	29	20	25
15	Նոյեմբերի 7	78,5	79	78,7	79	79

Վերը նշված տոների կենցաղավարումը բավական տարածված էր գյուղաբնակ կանանց շրջանում:Ամբողջ Հայաստանում և գյուղաբնակ կանանց կենցաղում ավանդութային-կրոնական առանձին տոների տարածվածության ընդհանուր պատկերն այսպիսին էր. Վարդավառ (39% - 50%), Համբարձում (15% - 24,5%), Ս. Աստվածածին (15% - 23%), Ս.Խաչ (23% - 31%), Վարդանանց (16% - 24%), Տեառնընդառաջ (17% - 22%) [տես աղյուսակ 5]):

Ինչ վերաբերում է Զատկին և Քրիստոսի Ծնունդին, ապա, չնայած այս ոլորտներում դրանց հավասար տարածվածությանը [օրինակ՝ Զատիկ (57% - 58%), Քրիստոսի Ծնունդ (22% - 25%)], առանձին պատմաազգագրական մարզերում վերը նշած, ինչպես նաև ավանդութային մյուս տոների կենցաղավարումը գյուղաբնակ կանանց շրջանում դարձյալ ամենաբարձրն է (տես աղյուսակ 6):

Ըստ հետազոտությունների, ավանդութային-կրոնական տոների տարածվածության ամենաբարձր ցուցանիշը պատկանում էր գյուղաբնակ տարեց խմբի (50 տարեկան և բարձր) կանանց, որը նկատելիորեն գերազանցում էր, նույնիսկ, գյուղի ու քաղաքի նրանց հասակակիցներին (տես աղյուսակ 7)[23]: Խորհրդային տոները տղամարդկանց և կանանց շրջանում գրեթե հավասաբաչափ

[23] Այս շարքի տոներից, թերևս, միակ բացառությունը հայոց կենցաղում քաղաքային ավանդույթներ ունեցող Զատիկն է, որն ամենից շատ տարածված էր ամենատարեց քաղաքաբնակ կանանց շրջանում:

էին տարածված, որը նկատելի էր, ինչպես ողջ հանրապետության մասշտաբով, այնպես էլ մեր էթնոսի քաղաքաբնակ, գյուղաբնակ և նեռէթնիկ խմբերի միջավայրերում (տես աղյուսակ 5):

Այդ ժամանակաշրջանում խորհրդային տոներն առավել կենցաղավարում էին հանրապետության պատմաազգագրական այն մարգերում (Սյունիք, Լոռի, Տավուշ), ուր ավանդութային-կրոնական տոներն ունեին տարածվածության ամենացածր վարկանիշները:

Աղյուսակ 5

Տոների տարածվածությունը հանրապետության գյուղական և քաղաքային բնակչության սեռատարիքային խմբերում (1980 թ.) %

	Տոներ	Հայաստան															
		Գյուղ								Քաղաք							
		տղամարդ				կին				տղամարդ				կին			
		18-29	30-49	50 և բարձր	Ընդ.	18-29	30-49	50 և բարձր	Ընդ.	18-29	30-49	50 և բարձր	Ընդ.	18-29	30-49	50 և բարձր	Ընդ.
1	Նոր տարի	95	96	94	95	95	94	97	95	96.5	96.5	96.5	96.5	97	98	97	97
2	Քրիստոսի Ծնունդ	22	25	21	23	19	25	32	25	18	21	23	20	19	24	31	24
3	Տեառնընդառաջ	17	21	14	18	21	15	19	18	10	14	15	13	18	16	19	17
4	Վարդանանց	21	19	20	20	22	25	27	24	13	12.5	15	13	16	14	14	15
5	Զատիկ	45	49	54	50	53	57	63	58	56	58	60	58	57	63	66	62
6	Համբարձում	18	17	20	18	20	26	29	24.5	10	11	12	11	7	10	13	10
7	Վարդավառ	47	47.5	41	45	48	49	52	50	32	29	25	29	33	34	32	33
8	Ս. Աստվածածին	18.5	20.5	18	19	19	23	30	23	4	8	12	8	8	12	20	13
9	Ս. Խաչ	22	22	24	22	23	31	43	31	16	19	22	19	10	23	31	21
10	Սարգսի 24	36.5	43	40	40	43	39	45	42	54	56	58	56	52	47	47	49
11	Մարտի 8	78	71	76	79	86	84	83	84.5	88	87	85	87	91	90	87	90
12	Մայիսի 1	76	79	78	78	75	79	79	79	85	84	82	83.5	84	84	84	84
13	Մայիսի 9	65	73	68	69	68	66	70	68	74	71	69	71	70	69	71	70

Աղյուսակ 6

Ավանդութային տոների տարածվածության համեմատական պատկերը հանրապետությունում և առանձին պատմաազգագրական մարգերի գյուղաբնակ կանանց կենցաղում (1980 թ.) %

	Տոներ	Հայաստան	Այրարատ	Շիրակ	Գեղարքունիք
		ընդհանուր	կանայք		
1	Քրիստոսի Ծնունդ	22	40	51	27
2	Տեառնընդառաջ	17	35	56	15
3	Վարդանանց	16	19	37	24
4	Զատիկ	57	75	82	76
5	Համբարձում	15	35	56	29
6	Վարդավառ	39	36	74	61
7	Ս. Աստվածածին	15	29	45	39
8	Ս. Խաչ	23	42	63	31

Աղյուսակ 7

Ավանդութային տոների տարածվածության ընդհանուր պատկեր հանրապետության գյուղաբնակ և քաղաքաբնակ տարեց (50 տարեկան և բարձր) բնակչության շրջանում (1980 թ.) %

	Տոներ	Կանայք		Տղամարդիկ	
		գյուղ	քաղաք	գյուղ	քաղաք
1	Քրիստոսի Ծնունդ	32	31	21	23
2	Տեառնընդառաջ	19	19	14	15
3	Վարդանանց	27	14	20	15
4	Զատիկ	63	66	54	60
5	Համբարձում	29	13	20	12
6	Վարդավառ	52	32	41	25
7	Ս. Աստվածածին	30	20	18	12
8	Ս. Խաչ	43	31	24	22

Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ ավանդութային տոներն ամենից շատ կանանց շրջանում են կենցաղավարում, որը պայմանավորված է ընտանիքի բարեկեցության, մերձավորների և, մասնավորապես, երեխաների ճակատագրի հանդեպ նրանց վերաբերմունքի առավել հուզական (էմոցիոնալ) արտահայտությամբ: Հայտնի է, որ կանայք տղամարդկանց համեմատ առավել հուզական են [215: 15-16], իսկ վերջինս հանդիսանալով տոն երևույթի կարևորագույն հատկանիշը, բնականաբար, նրա ակտիվ մասնակցության անհրաժեշտ նախապայմաններից է:

Բացի այդ, հետազոտություններից պարզվեց, որ կինը ոչ միայն այդ տոների սմենաակտիվ մասնակիցն է, այլ նաև դրանց վերաբերյալ սերունդներին փոխանցող տեղեկատվական (ինֆորմացիոն) գլխավոր աղբյուրը:

Բացահայտվեցին նաև տոների կենցաղավարման կոնկրետ տարիքային սահմանները, որոնք տարբեր էին ավանդութային և խորհրդային տոներում: Այսպես, եթե տարիքային երեք խմբերում էլ խորհրդային տոները հավասարաչափ են տարածված, ապա նույնը չի կարելի ասել ավանդութային-կրոնական տոների վերաբերյալ, որոնք առավելագույն չափով կենցաղավարում են բարձր տարիքային խմբերում: Ըստ հետազոտությունների արդյունքների, մինչև 1980-ական թթ. կեսերը ավանդական տոնական համակարգն անկում էր ապրում և այդ միտումը շատ հստակորեն երևում էի սերունդների շրջանում դրանց ասոցիացիոնական վայրէջքում (տե՛ս աղյուսակ 8):

Այս միտումն առկա էր ավանդութային-կրոնական բոլոր տոներում: Թերևս բացառություն էին կազմում միայն Նոր տարին, Համբարձումը և Վարդավառը, որոնք գրեթե համահավասար էին տարածված գյուղական և քաղաքային բնակչության տարիքային խմբերում: Նույն պատկերն են ցույց տալիս նաև երևանցիների սեռատարիքային տարբեր խմբերում անցկացրած հետազոտությունների արդյունքները (տե՛ս աղյուսակ 9):

Տարիքային բարձր խմբում ավանդութային-կրոնական տոների տարածվածության մեծ չափերը պայմանավորված էին նրանով, որ նախ՝ այդ խումբն առավելապես ավանդական արժեքներով դաստիարակված ու այդ արժեքներն անմիջապես ծնողներից ժառանգած սերունդն է, երկրորդ՝ պարզապես տարիքային խմբերի հոգեբանությամբ: Նշենք նաև, որ որպես օրինաչափություն տարեց անձինք առավել պահպանողական են և շատ ավելի են կապված անցյալի մշակութային արժեքներին: Նրանք իրենց վարք ու բարքով, հիշողությամբ առավելապես հակված են դեպի անցյալը՝ ավանդույթներին, մանկության և երիտասարդության ժամանակաշրջանին: Իսկ տոները, ըստ էության, մարմնավորում են վերը նշած այդ արժեքները: Ամենևին էլ պատահական չէ, որ ցածր տարիքային խմբերում նկատվում էր այդ տոների մասշտաբների աստիճանական անկում:

Աղյուսակ 8

Ավանդութային-կրոնական տոների տարածվածությունը հանրապետության գյուղաբնակ և քաղաքաբնակ կանանց և տղամարդկանց տարիքային խմբերում (1980 թ.) %

	Տոներ	18-29				30-49				50 և բարձր				18-29		30-49		50 և բարձր	
		գյուղ		քաղաք		գյուղ		քաղաք		գյուղ		քաղաք		գյուղ		գյուղ		գյուղ	
		Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ
1	Ք. Ծնունդ	19	22	19	18	25	25	24	21	32	21	31	23	21	19	25	23	27	27
2	Տեառնընդառաջ	19	14	18	10	21	21	16	14	19	14	18	15	16	14	21	15	16	17
3	Վարդանանց	22	21	16	13	25	19	14	12.5	27	20	14	15	21	14	22	13	20	14.5
4	Զատիկ	53	45	57	56	57	49	63	58	63	54	66	60	45	57	54	63	63	66
5	Համբարձում	20	18	7	10	26	17	10	11	29	20	13	12	19	9	22	11	25	13
6	Վարդավառ	48	47	33	32	49	47	34	29	52	41	32	25	47.5	32.5	48	32	47	29
7	Ս.Աստվածածին	19	19	8	4	23	21	12	8	30	18	20	12	19	6	22	10	24	16
8	Ս. Խաչ	23	22	10	16	31	22	23	19	43	24	31	19	23	13	26	21	34	25

Աղյուսակ 9

Տոների տարածվածությունը երևանցիների սեռատարիքային խմբերում (1976 թ.) %

	Տոներ	տարիք			սեռ	
		18-29	30-49	50 և բարձր	տղամարդ	կին
1	Նոր տարի	100	100	100	100	100
2	Քրիստոսի Ծնունդ	27	32	41	29	38
3	Տեառնընդառաջ	11	12	15	12	13
4	Վարդանանց	4	6	11	7	7
5	Զատիկ	62	72	72	64	71
6	Համբարձում	7	0	8	5	5
7	Վարդավառ	27	23	20	22	24
8	Ս. Աստվածածին	12	16	18	9	21
9	Ս. Խաչ	20	26	33	21	32
10	Ապրիլի 24	77	60	64	71	62
11	Մարտի 8	92	93	86	86	95
12	Մայիսի 1	86	89	90	86	92
13	Մայիսի 9	71	68	69	69	69
14	Փետրվարի 23	70	54	40	55	55
15	Նոյեմբերի 7	90	80	82	80	88

Ինչ վերաբերում է այդ խմբերում ավանդութային-կրոնական որոշ տոների գրեթե հավասար տարածվածությանն, ապա դա մեծ չափով պայմանավորված է նրանց վարքագծում

տոնահանդեսների խաղային-զվարճական բաղադրատարրերի գերակայությամբ:

Խորհրդային պետական տոների տարածվածության տարիքային պատկերը մեծ մասամբ համապատասխանում էր նրանց սեռային վարքագծին: Միայն հատուկենտ դեպքերում այն թեթևակի առավելություն ուներ երիտասարդության շրջանում, որը պայմանավորված էր տարիքային, հատկապես, այդ խմբերում խորհրդային արժեքների պրոպագանդման և դասսյիարակման գործընթացի առավել ինտենսիվ բնույթով:

Տոների տարածվածությունը նշանակալից չափով կախված է դրանց մասնակիցների մասնագիտական կազմից: Ուսումնասիրությունների միջոցով բացահայտվեցին բնակչության սոցիալ-մասնագիտական այն շերտերը, որոնք առանձնահատուկ վերաբերմունք ունեն տոների այս կամ այն խմբի նկատմամբ (տե՛ս աղյուսակ 10):

Աղյուսակ 10

Տոների տարածվածությունը հանրապետության գյուղական և քաղաքային բնակչության կենցաղում՝ ըստ սոցիալ-մասնագիտական խմբերի (1980 թ.) %

	Տոներ	գյուղ				քաղաք				Հայաստան			
		Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա
1	Նոր տարի	93,5	95,5	97,5	96,5	96,5	96	98	97	95	96	95	97
2	Ք.Ծնունդ	30	17	20	19	26	22	19	20,5	23	21	19	20
3	Տեառնընդառաջ	22	15	21	19	20	17	13	13	21	17	14	14
4	Փետրվարի 23	65	70	65,5	72	65	68	66	63	65,4	68	65,7	65
5	Մարտի 8	78	79	82	87	86	88	90	89	84	86	85,5	89
6	Զատիկ	53	41	49	50	65	57	57,5	58	61	53	56	56,5
7	Ապրիլի 24	38	35	38	46	45	48	55	55	43	44,5	43,3	53,5
8	Մայիսի 1	76	77	77,5	80	81	82	87	86	79,5	81	86	84,5
9	Մայիսի 9	68	66	65	71	70	69	72	71	69	68	71	71
10	Վարդանանց	26	20	16	19	18	14	10	12	20	15	11	13
11	Համարձում	26	15	24	18	18	12	13	10	21	13	15	11,5
12	Վարդավառ	52	46	38	44	38	32	30	26	45	39	34	35
13	Ս. Աստվածածին	25	17	20	18	18	12	6	6	20	13	10	12
14	Ա. Խաչ	32	19	24	24	28	21	19	18	29	20,5	20	19,5
15	Նոյեմբերի 7	68	73	64	75	78	80	83	83,5	75	79	80	81,5

Պարզվեց, որ ավանդութային-կրոնական տոներն ամենից շատ տարածված էին ֆիզիկական աշխատանքով զբաղված անձանց շրջանում («Գ» և «Վ» խմբերում): Ամենից քիչ այդ տոները նշվել էին ծառայողների («Բ» խումբ), բարձր որակավորում ունեցող անձանց (մտավոր աշխատանքով զբաղվածներ), ինչպես նաև ղեկավար աշխատողների շրջանում («Ա» խումբ):

Մասնագիտական առումով ավանդութային-կրոնական տոնեբի կենցաղավարման ամենաթույլ օղակը ծառայողներին էին և, հատկապես, ղեկավար աշխատողնեբը, որը հիմնականում պայմանավորված էի սոցիալական սանդղակում արտոնյալ կարգավիճակը պահպանելու օբյեկտիվ պահանջարկով և, անշուշտ, ավանդույթը (մասնավոբապես՝ կրոնը) ժխտող խորհրդային արժեքների դասստիարակությամբ: Այդ նույն հանգամանքների հետ էի կապված խորհրդային պետական տոների տարածվածության, թեպետ և աննշան առավելությունը բնակչության այդ խմբերում («Բ» և «Ա» խմբերում), չնայած քաղաքաբնակների շրջանում նկատվում էր սոցիալ մասնագիտական այդ խմբերի մերձեցման որոշակի միտում:

Երևանցիների շրջանում այս տեսանկյունով կատարած դիտարկումները (տե՛ս աղյուսակ 11) հնարավորություն ընձեռեցին բացահայտել հետևյալ օրինաչափությունը. որքան

ցածր էր մասնագիտական որակավորումը, այնքան մեծ էր ավանդութային-կրոնական տոների տարածվածությունը: Բացի այդ, եթե տարեցների մոտ «Գ» և «Ա» խմբերի միջև այդ տարբերությունը բավական մեծ էր (ավելի քան երեք անգամ), ապա երիտասարդ սերնդի մոտ (18-29 տարեկան) այն նվազել էր կրկնակի:

Երիտասարդության շրջանում ավանդութային-կրոնական տոների տարածվածության նման վիճակը պայմանավորված էր սերունդների կրթական մակարդակի բարձրացմամբ, ուր դեռևս հատուկ ծրագրավորվածությամբ բացակայում էին էքնիկ և մասնավորապես կրոնական ավանդույթները:

Աղյուսակ 11

Տոների տարածվածությունը երևանցիների շրջանում՝ ըստ բնակչության սեռատարիքային և սոցիալ-մասնագիտական խմբերի (1976 թ.) %

	Տոներ	18 – 29 տարեկան				30 – 40 տարեկան				50 տ. և բարձր			
		Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա
1	Նոր տարի	98	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2	Ք. Ծնունդ	40	26	27	21	49	35	25	32	55	40	47	26
3	Տեառնընդառաջ	19	13	11	6	23	18	7	12	25	13	13	5
4	Վարդանանց	2	4	3	2	15	6	2	6	18	6	16	3
5	Փետրվարի 23	65	71	59	53	56	47	32	46	39	34	37	47
6	Մարտի 8	84	96	85	94	95	91	85	93	82	83	95	90
7	Մայիսի 1	93	90	84	88	86	90	70	88	85	83	92	96
8	Մայիսի 9	81	78	65	64	70	75	63	68	64	66	66	77
9	Նոյեմբերի 7	87	88	83	87	85	86	78	85	75	76	84	91

Աղյուսակ 12

Տոների տարածվածությունը Երևանում վերաբնակված առանձին խմբերի և բնիկ երևանցիների կենցաղում՝ ըստ տարիքային և մասնագիտական հատկանիշների (1976 թ.) %

	50 տարեկան և բարձր													18 - 29 տարեկան													Ընդամենը				
	Ֆիզիկական աշխատանք կատարող				մտավոր աշխատանք կատարող.				Ընդամենը					Ֆիզիկական աշխատանք կատարող.				մտավոր աշխատանք կատարող.				Ընդամենը									
Տոներ	Գ. ոչ գյուղատնտեսական	Հ. գյուղատնտեսական	Բ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. ոչ գյուղատնտեսական	Հ. գյուղատնտեսական	Բ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. ոչ գյուղատնտեսական	Հ. գյուղատնտեսական	Բ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. գյուղատնտեսական հիմնական	Բ. ՀԿ և նոնացիներ	Գ. ոչ գյուղատնտեսական	Հ. գյուղատնտեսական	Բ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. ոչ գյուղատնտեսական	Հ. գյուղատնտեսական	Բ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. ոչ գյուղատնտեսական	Հ. գյուղատնտեսական	Բ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. գյուղատնտեսական հիմնական	Բ. ՀԿ և նոնացիներ	Գ. ոչ գյուղատնտեսական	Հ. գյուղատնտեսական	Բ. գյուղատնտեսական հիմնական	Գ. գյուղատնտեսական հիմնական	Ե. նոնացիներ
Տեառնընդառաջ	33	24	20	3	14	17	2	5	28	22	9	5	6	11	32	9	15	4	5	4	0	8	20	6	4	11	18	21	8	4	9
Վարդավառ	48	38	24	6	16	30	7	4	40	35	14	5	8	34	44	35	20	50	21	28	10	4	34	31	13	17	40	34	23	9	13
Վարդանանց	10	49	9	3	4	30	2	4	9	43	5	4	2	11	24	18	0	1	10	0	0	7	31	9	0	2	8	37	7	2	2

Բնակչության կենցաղամշակութային նկարագրի ձևավորման գործընթացը չէր կարելի դիտարկել քաղաքային ապրելակերպի ընդհանուր գծերի ձևավորման գործընթացից անկախ: Որպես օրինաչափություն, քաղաքը բոլոր նախապայմանները ստեղծում էր ընդհանուրի և առանձնահատուկի ինտեգրացման համար: Դրա ակնառու օրինակը քաղաքային բնակչության կենցաղում միջազգային բնույթ ունեցող խորհրդային պետական տոների մուտքն էր, որոնց առանձին տարրեր այսօր էլ աչքի են ընկնում իրենց տարածվածությամբ:

Ուշագրավ է, որ այդ հետազոտությունները հնարավորություն տվեցին բացահայտել բնակչության սոցիալ-մասնագիտական առանձին շերտերի տոնական վարքագիծը նաև մեր էթնոսի որոշ ներէթնիկ և սոցիալական խմբերում: Այսպես, Երևանում անցկացրած էթնոսոցիոլոգիական ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ ավագ սերնդի (50 տարեկան և բարձր) հայրենաղարձներն ու գյուղական շրջանների վերարնակվածներն ամենից շատ են նշում ավանդութային-կրոնական տոները: Միևնույն ժամանակ պարզվեց, որ ֆիզիկական աշխատանք կատարող անձինք կրկնակի ավելի են նշում այդ տոները, քան մտավոր աշխատանքով զբաղվածները: Հայրենադարձների մեջ այդ տարբերությունը համեմատաբար նվազ է (տե՛ս աղյուսակ 12): Պետք է նշել, որ այդ սերնդի սոցիալական շերտավորվածությունը մեծ չափով ազդում էր տոների կենցաղավարման մասշտաբների վրա: Պատահական չէ, որ դիտարկված վերաբնակ մյուս երկու խմբերի (վերարնակներ նախկին ՀԽՍՀ-ից և ԽՍՀՄ քաղաքային բնակավայրերից) մտավոր աշխատողների ներկայացուցիչները ևս կրկնակի նվազ էին կապված տոնական այդ ավանդույթների հետ, քան թե նույն խմբերի ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողները: Սակայն այդ սերնդի գրեթե բոլոր խմբերում բավական բարձր էր ավանդութային տոների կենցաղավարումը (ընդհանուր առմամբ, այդ սերունդն ունի ամենաբարձր ավանդութային կողմնորոշումը):

Երիտասարդների (18-29 տարեկան) շրջանում դիտարկված խմբերի (սոցիալական և միգրացիոն) կենցաղում ավանդութային-կրոնական տոների նկատմամբ նրանց վերաբերմունքում էական տարբերություն չկա: Եթե առաջին խմբում այդ տարբերությունը հիմնականում պայմանավորված էր ընտանիքի դիրքի և ազգակցական-դրացիական խմբերի ամրությամբ, ապա, երրորդում ավանդութային տարրի նկատմամբ առանձին խմբերի, գրեթե, հավասար վերաբերմունքը բացատրվում է այն բանով, որ քաղաքային պայմաններում արդեն մշակվել էին ծիսականության ավանդական չափանիշների որոշակի ձևեր, որոնք արդեն ընդհանուր էին քաղաքի ողջ ազգաբնակչության համար: Դիտարկված ամենաերիտասարդ տարիքային խմբի ներկայացուցիչները (նույնիսկ մտավոր աշխատանքով զբաղվածները) երբեմն ավելի շատ են համակիր այդ նորմերին (օրինակ՝ Վարդավառի տոնն ամենից շատ (50%) նշվում էր 18-29 տարեկանների մտավոր աշխատանքով զբաղված գյուղական վերաբնակների շրջանում): Ըստ երևույթին, դա պայմանավորված էր քաղաքային միջավայրում կատարվող առանձին ավանդույթների ադապտացիայի օբյեկտիվ գործընթացով: Պետք է միաժամանակ նշել, որ այդ խմբերի շրջանում ավանդութային-կրոնական տոների (և ընդհանրապես՝ ավանդութային մյուս տարրերի) ադապտացված ձևերի տարածվածության գործընթացն ընդհանուր առմամբ կապված էր էթնիկ ավանդույթների նկատմամբ նրանց ցուցաբերած հետաքրքրության աստիճանական վերելքի հետ: Եթե առաջին տարիքային խմբում (50 տարեկան և բարձր) նախկին Միության հանրապետությունների քաղաքային բնակավայրերից Երևանում վերարնակվածները շատ քիչ են նշել Վարդավառը (4%), ապա երիտասարդ սերնդի մոտ այդ տոնի նկատմամբ հետաքրքրությունը բավական բարձր էր: Այսպես, ֆիզիկական աշխատանք կատարողների 20%-ը, իսկ մտավոր աշխատանքով զբաղվածների ավելի քան 10%-ը նշում էին այդ տոնը (տե՛ս աղյուսակ 12): Հայրենադարձների մոտ նկատվում է հակառակ միտումը: Նույն

երևույթը նկատվում է նաև Տեառնընդառաջի կապակցությամբ նախկին ԽՍՀՄ-ից վերաբնակված քաղաքացիների շրջանում:

Ավանդութային-կրոնական այդ տոների մասնագիտական, ինչպես նաև տարիքային կտրվածքներով հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ նրանք անկում են ապրում և այդ տեմպերը համեմատաբար նկատելի էին մտավոր աշխատանքով զբաղված անձանց շրջանում (դիտարկված տոներից, այս առումով, բացառություն էի Վարդավառը, որի աճը բացահայտ էի մտավոր աշխատանքով զբաղվածների միջավայրում): Իսկ ընդհանրապես, այդ տոներն ամենից շատ տարածված էին հայրենադարձների և գյուղական վերաբնակների շրջանում:

Հանրապետության բնակչության շրջանում կատարած ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ տեղի են ունեցել որոշակի փոփոխություններ այս բնագավառում: Նախ և առաջ, դիտարկված բոլոր տոները գրեթե հավասարաչափ են տարածված սոցիալ-մասնագիտական այդ խմբերում, էապես փոխվել է ֆիզիկական և մտավոր (այդ թվում՝ դեկավար) աշխատանքով զբաղված անձանց վերարերմունքի մեջ եղած բևեռային տարբերությունն ավանդութային-կրոնական տոների նկատմամբ: Այդ տեղաշարժերը, մասնավորապես, նկատելի էին ծառայողների և դեկավար աշխատողների շրջանում, քանի որ սոցիալ-մասնագիտական այդ խմբերի համար դրանք սիմբողջությամբ կորցրել էին նախկին գաղափարախոսական արգելապատնեշի գործառույթը: Բացի այդ, տոների նկատմամբ սոցիալական այդ խմբերի վերաբերմունքի փոփոխությունը պայմանավորված էի, ոչ միայն հասարակական-քաղաքական կյանքում տեղի ունեցած արմատական տեղաշարժերով, այլև քաղաքային պայմաններում տոների առնչությամբ սոցիալ-մասնագիտական այդ խմբերի միջև տարբերությունների աստիճանական վերացման (համահարթեցման) օբյեկտիվ գործընթացով, որի միտումը նկատվում էր դեռևս 1980-ական թթ. և որն ավելի խորացավ ազգային նոր զարթոնքի ժամանակաշրջանում:

Տոների պատմական տեսանկյունով ուսումնասիրությունները ոչ միայն ամբողջական պատկերացում են տալիս XIX դ. վերջերին և XX դարասկզբին դրանց մասնակիցների սոցիալական կազմի և փոխհարաբերությունների բովանդակության ու ձևերի վերաբերյալ, այլև հնարավորություն է տալիս դիտարկել այդ կառուցվածքային փոփոխությունների էվոլյուցիան տվյալ ժամանակահատվածում:

Հայոց տոնական համակարգում գոյություն ուներ որոշակիորեն ձևավորված սոցիալական կառուցվածք, ուր փոխհարաբերությունները կարգավորվում էին ավանդութային-սովորութային չափանիշներով: Բացի այդ, յուրաքանչյուր անձ ուներ իր կոնկրետ դերը: Սոցիալական այդ կառուցվածքում հարարերությունների բնույթը պայմանավորված էի տոնակատարությունների մասնակիցների սոցիալական և ազգակցական կարգավիճակով: Որպես օրինաչափություն, այս միտումն առկա էր ավանդութային տոներում, և մասնավորապես, դրանց այնպիսի բաղադրիչներում, ինչպիսիք են փոխայցելությունները և նվիրատվությունները:

Յուրաքանչյուր տոն իր ծիսասովորութային չափանիշներով ընտանիքի, «ազգի», գյուղի կամ քաղաքի շրջանակներում սիմվոլիկ ձևով կարգավորում էի տոնակատարության սուբյեկտների (օրինակ՝ ծնող – զավակ, ուսուցիչ – աշակերտ, վարպետ – արհեստավոր, սկեսուր – հարս, աներ – փեսա և այլն) փոխհարաբերությունները՝ ճշգրտելով նրանցից յուրաքանչյուրի դերն ու իրավասության սահմանները: Այս առումով աչքի էին ընկնում բոլոր ավանդութային տոները և մասնավորապես՝ Նոր տարին, Զատիկը, Տեառնընդառաջը, Համբարձումը, Վարդավառը, Մեծ Պասը, Սուրբ Խաչը, Բարեկենդանը, Օաղկագարդը, Սուրբ Սարգիսը, Քրիստոսի Օնունդը, Սուրբ Աստվածածինը (և նույնիսկ դեռևս գոյատևող Նավասարդը):

Ընդհուպ մինչև XX դ. սկզբներն ավանդութային տոների մասնակիցները ներկայացնում էին բնակչության սոցիալական բոլոր խմբերը՝

գյուղացիության և բանվորների (մասնավորապես նրանց տարեց շերտերի ու հատկապես՝ կանանց) որոշակի առավելությամբ[24]: Ավանդութային-կրոնական տոներին սոցիալական այդ շերտի մասնակցության ակտիվությանը զուգահեռ նկատվում էր անկման միտում տարիքային ցածր խմբերում: Այդ գործընթացը բավական խորացավ խորհրդային սկզբնական շրջանում, չնայած երիտասարդության գգալի մասը դեռևս շարունակում էր պահպանել ղարավոր ավանդույթները:

Հայկական խորհրդային մամուլի տվյալներով 1920-30-ական թթ. ավանդութային տոների հիմնական մասնակիցներն ու եկեղեցիներ և այլ սրբավայրեր մշտական այցելուները տարեցներն էին, հատկապես՝ կանայք [147:16; 190:12]: «Բանվորության մեծագույն մասը (ընտանյոք հանդերձ) ևս մեծ հակում ունեին դեպի հին ավանդույթները, մասնավորապես՝ տոները» [77]: Տոն օրերի կապակցությամբ եկեղեցի հաճախողների մեջ մեծ թիվ էին կազմում նաև երիտասարդները և ուշագրավ է, որ այդ մասնակիցների թվում կային զգալի թվով այիոներներ, կոմերիտականներ և նույնիսկ՝ կոլեկտիվ տնտեսությունների ղեկավարներ («կոլվարներ») [54]:

Խորհրդային այդ ժամանակաշրջանում բոլշևիկյան տեսաբանների կողմից ավանդութային-կիոնական տոների մասնակիցների սեռատարիքային և սոցիալ-մասնագիտական կազմի ուսումնասիրությունը պատահական չէր: Նրանց գլխավոր նպատակն էր՝ բացահայտել «կրոնի դրոշի տակ թաքնվող բոլոր շահագործող ուժերին՝ կուլակին, դաշնակին, փրկության կոմիտեի անդամին» [190:12]: Մի խոսքով, գոյություն ուներ արդեն կրոնի և ավանդութային տոների և ծեսերի հետ առնչվող թշնամու (կամ պոտենցիալ թշնամու) նախնական մոդել կամ ստերեոտիպ:

Ավանդութային-կրոնական տոների կենցաղավարման ամենատարածված ոլորտն ազգակցական միջավայրն է, մասնավորապես՝ ընտանիքը, քանի որ դրանք սերտորեն կապված են մարդկության կենսագործունեության ամենազլխավոր փուլերի հետ՝ սկսած անվանակոչությունից և ամուսնական հարաբերությունից մինչև նախնիների հիշատակի ու հանգուցյալների հետ առնչվող արարողությունները:

Հարյուրամյակներ շարունակ տոները սիմվոլիկ բնույթ ունեցող ծիսասովորութային չափանիշներով կարգավորել են ինչպես ներընտանեկան, այնպես էլ սոցիալական-ազգակցական տարբեր խմբերի փոխհարաբերությունները, դրանով իսկ ձևավորելով հարաբերությունների որոշակի համակարգ: Հայոց տոնական համակարգում այդ գործառույթն ամբողջությամբ կատարում էին ավանդութային-կրոնական տոները:

Խորհրդային սկզբնական ժամանակաշրջանում (1920-1930 թթ.), երբ պետության հակակրոնական քաղաքականության հետևանքով ավանդական տոնական համակարգից աստիճանաբար կրճատվում էին եկեղեցու և նրա սպասավորների հետ կապված արարողություններն, այդ տոների կիրարկման հիմնական «ապահով» ոլորտը շարունակեց մնալ ազգակցական միջավայրը և հատկապես ընտանիքը: Էթնոսոցիոլոգիական հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ ընդհուպ մինչև 1990-ական թթ. ավանդութային-կրոնական տոների կենցաղավարման գլխավոր ոլորտը դարձյալ ընտանեկան-ազգակցական միջավայրն էր (տե՛ս աղյուսակ 13):

Պարզվում է, որ ավանդութային տոներից ընտանեկան-ազգակցական միջավայրում ամենից շատ նախընտրում են նշել Նոր տարին, Քրիստոսի Ծնունդը, Սուրբ Խաչը, Սուրբ Աստվածածինը, Զատիկն ու Տեառնընդառաջը: Այս

[24] Այս առումով ուշագրավ է XIX դ. հայ կնոջ ավանդապաշտ նկարագիրը ներկայացրած ժամանակակիցներից մեկի՝ Լեոյի տպավորություններն, ըստ որի, նրա պահպանողական վարքագծի վրա էական ազդեցություն չէր թողնում նույնիսկ կրթված լինելու հանգամանքը. «Հայ կինը, – գրում է Լեոն, – ընտանեկան կյանքի մեջ ներկայացնում է ինչպես մի առասծին մարմին, որը պահպանում է նախնական սովորությունները ամենայն սրթությամբ և միշտ հարազատ է մնացել հայության լեզվին և բոլորովին պահպանել է եայ կնոջ պատմական առանձնահատկությունները՝ չենթարկվելով ոչ մի տեսակ արտաքին ազդեցության: Այդ խոստովանում են տղամարդիկ: Եթե մեր ժամանակ մնացել է սիրտ, ոոգի, ոարեպաշտություն, դա միայն կանանց մեջ է, – ասում են նրանք: Մեզ հայտնի է, որ ուսման ազդեցությունն անգամ չի կարողացել առայժմ խլել հայ կնոջից նրա պապական սովորությունները, ուսում առածներն էլ ջերմեռանդ պաշտպան են նախապաշարմունքների» [101:16]:

ոլորտում համեմատարար քիչ են նշվել Վարդանանցը, Վարդավառը և հատկապես Համբարձումը, որոնց տարածվածությունը սակայն ամենաբարձրն է ընկերների և հարևանների շրջանում [օրինակ՝ Վարդավառ (ընկերներով – 10%, հարևաններով 30%), Վարդանանց (ընկերներով – 13%, հարևաններով – 22%), Համբարձում (ընկերներով – 40%, հարևաններով – 14%)]:

Մերձավոր ազգակիցների միջավայրում ավանդութային տոների տարածվածության ընդհանուր պատկերը միաժամանակ կարողացանք պարզել, դիտարկելով դրանց կենցաղավարումն ըստ տարածման ոլորտների, մասնավորապես տանը (տե՛ս աղյուսակ 14):

Աղյուսակ 13

Տոների տարածվածության ընդհանուրը պատկերը հանրապետության բնակչության սոցիալական խմբերում (1990 թ.) %

Տոներ		Տոները նախընտրում են նշել			
		ընտանիքի անդամների հետ	ազգականների հետ	հարևանների հետ	ընկերների հետ
1	Նոր տարի	58	35	3	4
2	Քրիստոսի Ծնունդ	67	33	–	–
3	Տեառնընդառաջ	51	37	7	5
4	Զատիկ	58	32	8	2
5	Վարդանանց	48	17	22	13
6	Համբարձում	23	23	14	40
7	Վարդավառ	34	26	30	10
8	Ս. Աստվածածին	68	27	–	5
9	Ս. Խաչ	52	48	–	–
10	Ապրիլի 24	36	8	14	42
11	Փետրվարի 23	45	7	–	48
12	Մարտի 8	44	14	2	40
13	Մայիսի 1	46	17	–	37
14	Մայիսի 9	39	8	3	50

Աղյուսակ 14

Տոների տարածվածությունը տանը նշող անձանց շրջանում (1990 թ.) %

Տոներ		
1	Տեառնընդառաջ	96
2	Նոր տարի	92
3	Քրիստոսի Ծնունդ	72
4	Զատիկ	62
5	Ս. Խաչ	43
6	Ս. Աստվածածին	30
7	Վարդավառ	25
8	Համբարձում	19
9	Վարդանանց	5
10	Մարտի 8	60
11	Փետրվարի 23	50
12	Մայիսի 1	36
13	Մայիսի 9	37

Ինչպես տեսնում ենք, ավանդութային-կրոնական տոների այս համալիրում աղյու-

սակի ներքին հորիզոնականները զբաղեցնում են Վարդավառը (25%), Համբարձումը (19%) և Վարդանանցը (5%), որոնց տարածման գլխավոր վայրը, ո տարբերություն ավանդութային մյուս տոների, բնությունն է:

Ինչ վերաբերում է խորհրդային տոներին, ապա դրանք մնալով որպես հասարակական-քաղաքական բնույթի միջոցառումներ, աստիճանաբար ներթափանցում էին ընտանիք՝ երբեմն ամրապնդվելով ընտանեկան-ազգակցական միջավայրում: Խորհրդային-պետական տոների տարածման սոցիալական դինամիկայի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ դրանք հավասարաչափ են տարածված ընկերների և ազգականների շրջանում՝ վերջիններիս փոքր առավելությամբ, որը հիմնականում կապված էր կենցաղում այդ տոների (մասնավորապես՝ Մարտի 8-ի և Փետրվարի 23-ի տրանսֆորմացիայի հետ: Այս հիմնավորելու համար բավական է ներկայացնել նաև անցկացրած հարցումների արդյունքներն այդ տոները տանը նշելու կապակցությամբ:

Տոների կենցաղավարման չափերը որոշակիորեն պայմանավորված են ընտանիքների մեծությամբ: Դա օրինաչափ երևույթ է, քանի որ ներկայում էլ մեծ ընտանիքն այն եզակի սոցիալական խումբն է, որը նահապետական գերդաստանային և ազգակցական ավանդույթների (տվյալ դեպքում՝ տոնածիսական) հիմնական կրողն է, ըստ էության, դառնալով ավանդական այդ ինստիտուտների միակ ժառանգորդը:

Մեծ և փոքր ընտանիքներում[25] տոների տարածվածության մասշտաբային տարբերությունները հատկապես նկատելի էին ավանդութային-կրոնական այնպիսի տոներում, ինչպիսիք են՝ Տեառնընդառաջը (Մ - 21%, Փ - 17%), Ս. Աստվածածինը (Մ - 20%, Փ - 16%) և Ս. Խաչը (Մ - 30%, Փ - 23%) (տես աղյուսակներ 15 և 16):

Դիտարկված ավանդութային-կրոնական մյուս տոներից Զատիկը, Համբարձումը, Վարդավառը գրեթե հավասարաչափ էին տարածված այդ ընտանիքներում (նույնիսկ այդ շարքի տոներից Վարդանանցը աննշան առավելություն ուներ փոքր ընտանիքներում):

Մեծ և փոքր ընտանիքներում ավանդութային-կրոնական տոների տարածվածության այս պատկերը միաժամանակ արտացոլում է դրանց կրոնական և աշխարհիկ նկաբագրերի հարարերակցությունը:

Ընտանեկան միջավայրում խորհրդային պետական տոների կենցաղավարման աստիճանը գրեթե նույնն էր՝ փոքր ընտանիքների նվազագույն առավելությամբ, որը հատկապես նկատելի էր հանրապետության պատմաազգագրական առանձին մարզերի, մասնավորապես քաղաքային բնակավայրերում: Թերևս, հետագոտված խորհրդային այդ տոներից Մարտի 8-ը, մասամբ նաև Փետրվարի 23-ը և Մայիսի 9-ը հանրապետության որոշ բնակավայրերում նկատելի առավելություն ունեին մեծ ընտանիքներում, որը պայմանավորված էր կենցաղում հասարակական-քաղաքական այդ տոների աստիճանական փոխակերպման հետևանքով մեծ ընտանիքին բնորոշ ավանդական արժեքների ու չափանիշների (օրինակ՝ հարգանք, ուշադրություն տան տղամարդու, տանտիրոջ, կնոջ, մոր նկատմամբ և այլն) մասնակի ժառանգորդությամբ:

[25] Մեծ (կամ բարդ) ընտանիք ասելով նկատի ունենք առնվազն եռասերունդ ընտանիքները՝ թե՛ ուղղահայաց (ծնող, որդի, թոռ) և թե՛ հորիզոնական (եղբայրների ընտանիքներ՝ զավակներով, թոռներով և այլն) կտրվածքներով: Փոքր (կամ պարզ) ընտանիքի դեպքում նկատի ունենք, մասնավորապես, երկաստիճան ընտանիքները (ծնողներ և զավակներ), ինչպես նաև միայն ամուսիններից բաղկացած ընտանիքները, որոնք, սակայն, միշտ էլ աննշան տոկոս են կազմել եայ իրականության մեջ:
Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ եռասերունդ ընտանիքն անգամ այսօրվա գերուրբանիզացված մայրաքաղաքում ապահովում է մշակութային, այդ թվում՝ տոնածիսական արժեքների ուղղահայաց ինֆորմացիայի գրեթե 30%-ոց հնարավորություն, որը բավական բարձր ցուցանիշ է:

Աղյուսակ 15

Տոների տարածվածությունը հանրապետության գյուղաբնակ և քաղաքաբնակ մեծ և փոքր ընտանիքներում (1980 թ.) %

	Տ ո ն ե ր	Հայաստան				Հայաստան	
		գյուղ		քաղաք		մեծ ընտանիք	փոքր ընտանիք
		մեծ ընտանիք	փոքր ընտանիք	մեծ ընտանիք	փոքր ընտանիք		
1	Նոր տարի	95,5	95	96	97,3	96	97
2	Քրիստոսի Օնունդ	25	23	21	21	23	22
3	Տեառնընդառաջ	23	19	19	15	21	17
4	Փետրվարի 23	67	69	62	66	65	67
5	Մարտի 8	83	82	87	89	86	86
6	Զատիկ	50	50	61,5	59	56	55
7	Ապրիլի 24	40,5	40	49,5	50	44,5	48
8	Մայիսի 1	78	77	83	84,5	82	83
9	Մայիսի 9	66	71	70	71	68	71
10	Վարդանանց	20	23	13,9	14	15	16,5
11	Համբարձում	21,5	21,5	14,5	18	16	14
12	Վարդավառ	47	48	32	30,5	39,5	39
13	Ս.Լուսավորչին	24	20,5	17	12	20	16
14	Ս.Խաչ	28	26	23	21	25	23
15	Նոյեմբերի 7	74	69	80	82	78	79

Ընտանիքն ու ազգակցական միջավայրը ոչ միայն ավանդութային կրոնական տոների կենցաղավարման ամենատարածված սոցիալական օղակներն են, այլև այդ արժեքները սերունդներին փոխանցող տեղեկատվական գլխավոր մեխանիզմները: Անգամ խորհրդային ժամանակաշրջանում ինֆորմացիոն այլ աղբյուրների բացակայության պայմաններում էլ այդ գործառույթը գլխավորապես կատարում էր ընտանիքը:

Այս առումով, սոցիալական այդ խմբերի գործառնական նշանակությունն ավելի բարձրացավ խորհրդային հետագա ժամանակաշրջանում: Էթնոսոցիոլոգիական ուսումնասիրության տվյալներով այդ տոների կատարման ձևերին ու ժամկետներին ամենաքաջատեղյակ սոցիալական խումբն ընտանիքն էր, հատկապես տարեց սերնդի ներկայացուցիչները (տես աղյուսակ 17): Հարցման ենթարկվածների 64%-ը մեծավոր ազգականներն էին, ուր գլխավորապես գերակշռում էին տարեց անձինք՝ կանանց որոշակի առավելությամբ (72%):

Աղյուսակ 16

Տոների տարածվածությունը ՀՀ պատմաագգագրական մարզերի գյուղարնակ և քաղաքաբնակ մեծ և վոքր ընտանիքներում (1980 թ.) %

Տոներ	Սյունիք				Գեղարքունիք				Լոռի-Տավուշ				Շիրակ				Այրարատ			
	գյուղ		քաղաք		գյուղ		քաղաք		գյուղ		քաղաք		գյուղ		քաղաք		գյուղ		քաղաք	
	մեծ ընտ	փոքր ընտ	մեծ ընտ	փոքր ընտ	սեծ ընտ	փոքր ընտ	սեծ ընտ	փոքր ընտ	մեծ ընտ.	փոքր ընտ.	մեծ ընտ.	փոքր ընտ	ծեծ ընտ.	փոքր ընտ	մեծ ընտ.	փոքր ընտ.	մեծ ընտ	փոքր ընտ.	մեծ ընտ	փոքր ընտ
Նոր տարի	93	97	96	98	97	95,5	94	96	94	92	94	97	95	90	98,5	97	97	98	96,5	97,5
Քրիստոսի Ծնունդ	5	2	5	2,5	18,5	25,5	28	27	2,3	0,5	12	12	55	49	86	25	45	35	32	29
Տեառնընդառաջ	5	7	10	14	15	7	32	28	0,5	0	5	4	50	50	27	23	36	26	17	15
Փետրվարի 23	58	63	65	73	64	74	61	62	74	71	67	72	75	81	78	76	67	65	57	60
Մարտի 8	86	82	90	92	76	84	82	80	81	72	84	87	91	86	92	93	83	80	87	90
Զատիկ	16	10	23,5	23	79	70	65	65	17	20	55	51	78	85	75	74	69	66	71	70
Ապրիլի 24	41	40	35	36	44	34	43	40	23	36	36	37	54	50	51	55	45	40	60	61
Սայիսի 1	82	70	90,5	90	74	75	73,5	73,3	78	85	76	78	75	85	84	90	79	74	85	86
Մայիսի 9	68	71	76	75	54	64	67	65	71	71	69	72	64	84	77	83	78	68	68	67
Վարդանանց	33	34	13	14	15	22	22	19	11	12	8	10	28	36	25,7	25,4	19	19	11	12
Համարձում	2	3	1,4	1	26	23	27	27	2	2	9	11	50	54	28	27	33	29	14	11
Վարդավառ	13	19	8,3	8,1	60	55	49	46	73	75	47	48	63	80	39	44	32	30	28	25
Մ. Սարգսի-ծին	2	1,6	1,4	0,3	44	32	21	19	8	8	7	5	44	42	25	23	27	24	18	14
Ս. Խաչ	7	4	4	3	20	20	30	34	8	9	12	10	64	57	31	31	43	29	28	27
Նոյեմբերի 7	76	87	83	89	55	64	70,5	69	73	74	78	81	79	81	84	88	63	69	80	81

Աղյուսակ 17

Ավանդութային-կրոնական տոների վերարերյալ տեղեկատվության փոխանցման հիմնական աղբյուրները (1990 թ.) %

№	Տեղեկատվական աղբյուրը	
1	Մոտ ազգականներ և բարեկամներ	64
2	Տարեց մարդիկ	23
3	Հոգևորականներ	11
4	Այլ	2

1	Կանայք	72
2	Տղամարդիկ	28

Ինչ վերաբերում է եկեղեցու և նրա սպասավորների հետ առնչվող ինֆորմացիոն աղբյուրներին (եկեղեցի, քահանա և այլն), ապա դրանք շատ ցածր տոկոս էրն կազմում (11%), չնայած վերջիններիս աճի միտումներն այլ աղբյուրների (հեռուստատեսություն, ռադիո, մամուլ, գրականություն և այլն) հետ միասին բավականին նկատելի են մեր օրերում:

Հանդիսանալով նախնիների ստեղծած արժեքները սերունդներին փոխանցող կարևորագույն միջոց, տոները, դրանով իսկ, կատարում են շատ կարևոր դաստիարակչական գործառույթ: Բնականաբար, վերջինիս դերը տոների կենցաղավարման վրա բավական անհրաժեշտ է, մանավանդ, որ այն պարունակում է դաստիարակության հագարամյա նորմեր: Տոներն իրենց ծիսական ողջ համալիրով անձին հնարավորություն են տալիս հաղորդակցվել նախնիների կողմից ստեղծված մշակութային արժեքներին, բարոյականության կանոններին: Սասնավորապես, ավանդութային-կրոնական տոներր պարունակում են մեծերի և փոքրերի միջև փոխադարձ հարգալից վերաբերմունքի դրսևորման բազում ձևեր, որոնք հարյուրամյակներ շարունակ կարգավորվել են ծիսասովորութային չափանիշներով (նկատի ունենք այդ հարաբերությունները թե ընտանիքում և թե նրա սահմաններից դուրս):

Պատմական և արդի տեսանկյուններով դիտարկումները ցույց տվեցին, որ կոտսեր ու ավագ սերնդի միջև նման բնույթի փոխհարաբերություններն արտացոլված են ավանդութային-կրոնական տոների այնպիսի բաղադրամասերում, ինչպիսիք են շնորհավորական փոխայցելություններն ու նվիրատվությունները:

Ազգային պետականության բացակայության պայմաններում ավանդութային-կրոնական տոները, փաստորեն, իրենց վրա էրն վերցրել նաև սերունդների ռազմահայրենասիրական դաստիարակության գործառույթը: Ընդհանրապես, հայ իրականության մեջ տոները հանդիսացել և հանդիսանում են կրտսեր սերնդի ինքնահաստատման, սեփական արժանիքների ցուցադրման, զգացմունքների փորձարկման ու արտահայտման հիմնական ու գեղեցիկ միջոցը:

Տոների դաստիարակչական գործառույթը կանոնարկված չէ միմիայն ավանդական բարոյական չափանիշներով, ինչպես նաև սահմանափակված չէ կենցաղային ոլորտով: Այն կատարում է նաև եկեղեցու, պետության և ընդհանրապես՝ էթնոսի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի դաստիարակման բավական կարևոր դեր: Եթե եկեղեցու նկատմամբ այդպիսի վերաբերմունքի ձևավորման խնդիրն ամբողջությամբ դրված է եկեղեցական տոների վրա, ապա պետության դեպքում նմանատիպ գործառույթ գլխավորապես կատարում են աշխարհիկ բովանդակություն ունեցող ազգային-պետական տոները [օրինակ՝ Առաջին Հանրապետության հիմնադրման օրը (Մայիսի 28), Անկախության հանրաքվեի օրը (Սեպտեմբերի 21), Սարդարապատի հերոսամարտի օրը և այլն]: Ի դեպ, այդպիսի գործառնային ուղղվածություն ունեին նաև խորհրդային-պետական գրեթե բոլոր տոները, որոնց գերագույն նպատակը սերունդների դաստիարակությունն էր խորհրդային ռազմա-հեղափոխական և քաղաքական ավանդույթներով:

Ինչպես արդեն նշել ենք, ավանդութային տոների տարածվածությանը (մասնավորապես՝ ընտանեկան-ազգակցական ոլորտներում) նպաստող կարևորագույն գործոններից էր դրանց անմիջական առնչությունն անձի կենսագործունեության գլխավոր փուլերի հետ, որոնցից էր, օրինակ՝ անվանակոչությունը[26]: Հայոց մոտ անցյալում տարածված է ե-

[26] Անվանակոչությունը կապված էր նույն անունը կրող սրբի տոնակատարության հետ: Այսպես, Հովհաննես-Մկրտչի տոնը համարվում էր բոլոր Հովհաննեսների, Մկրտիչների և Կարապետների տոնը, Քրիստոսի Ծնունդը՝ Քրիստափորների, Քրիստիանների, Մելքոնների, Գասպարների, Բաղդասարների (Մելքոնը, Գասպարը և Բաղդասարը մանուկ Հիսուսին առաջինը նվեր տանող մոգերն են եղել), Ավետիսների, Սուրբ Սարգիսը՝ Սարգիսների, Վարդանանցը՝ Վարդան-

ղել անվանակոչության տոնը, իսկ ծննդյան տարեդարձը նշելու սովորույթ կենցաղում գոյություն չուներ ընդհանրապես[27]:

Տոների կենցաղավարման երկարակեցությունը (հատկապես՝ ընտանեկան ոլորտում) մեծ չափով պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դրանք առնչվում են անձի կենսագրության այնպիսի վճռորոշ պահի հետ, ինչպիսին է ամուսնությունը: Տոներն ու ծեսերը կարգավորել են այդ հաբաբերությունների բոլոր կարևոր փուլերը՝ երիտասարդությանը ընձեռած ծանոթանալու հնարավորությունից [94: 25; 36: 53; 240: 35-36] մինչև նշանդրեքն [177:260; 185:87-117] ու հարսանիքը [152:33], նշանվածների ու նորապսակների, նրանց հարազատների փոխայցելություններից ու նվիրատվություններից [93:148; 85:259; 87:70] ընդհուպ նորահարսների օժիտն [152:65] ու դարձը [98:24; 185:109-111] խստագույնս պահպանելով այդ փոխհարաբերությունների սահմանված ձևերն ու ժամկետները[28]:

Նշանվածների, նորապսակների և նրանց ազգականների միջև շնորհավորական փոխայցելությունների ու նվիրատվությունների գործառույթը XIX դ.-ում գրեթե ամբողջությամբ կատարում էին ավանդութային-կրոնական տոները: Այս առումով առանձնանում էին, մասնավորապես, Քրիստոսի Ծնունդը [235: 105-106], Տեառնընդառաջը [152: 65; 194], Բարեկենդանը [98:241], Օաղկագարդը [295: 124-125], Մեծ Պասը [45: 468; 133] (հատկապես նրա առաջին շաբաթվա երկուշաբթին), Զատիկը [92: 257; 93: 148], Վարդավառը [100: 231; 36: 73], Նավասարդը [255: 50] և իհարկե՝ Նոր տարի-Ամանորը:

ների, Զատիկը՝ Հարությունների, Համբարձումը՝ Համբարձումների, Ա. Աստվածածինը՝ Մարիամների, Սահակ Մեսրոպը՝ Սահակների, Մեսրոպների, Լուսավորչինը՝ Գրիգորների և այլն: Իսկ այն անձինք, որոնց անուններով սրբեր գոյություն չունեն, իրենց անունները համապատասխանեցնելով առանձին սրբերին և տոներին, փորձում էին այդ ձևով նշել անվանակոչությունը. Այսպես օրինակ, Վարդևրեսներն իրենց տոնը նշում էին Վարդավառին, Լուսապարոնները և Պարոնները՝ Գրիգոր Լուսավորչի տոներից որևէ մեկի ժամանակ, Սրբուհիները և Տիրուհիները՝ Ս. Աստվածածնի տոներից մեկին, Խաչերեսները, Խաչեղբայրները՝ Խաչի տոներից մեկին, որովհետև առաջին անվան մեջ «վարդ» բառը կա. երկրորդի մեջ՝ «լույսը», իսկ երրորդի մեջ՝ «խաչը» և վերջապես մյուսներն էլ Աստվածածնի մակդիրներն են: Այն անձանց համար (անկախ սեռից). որոնց անուններն առանձին սրբերին կամ տոներին հարմարեցնելու հնարավորություն չունեին, նրանց անվանակոչության օրը համարվում էր Վարդանանցը [262: 15; 159, 240: 39; 29; 40: 63, 296:18]:

Ուշագրավ է անվանակոչության տոնի կերպարանափոխության գործընթացը խորհրդային կարգերի եատատման շրջանում: Աերժելով ավանդական այդ արարողությունը, դրան հակակշիռ ասպարեզ եկան անվանակոչության նոր ծեսեր, որոնք ամբողջությամբ արտացոլում էին հեղափոխական ժամանակաշրջանը: Այսպես օրինակ, Աշխատավորների միջազգային օրվա (Մայիսի 1-ի) կապակցությամբ կազմակերպված «կարմիր կնունքի» արարողությունների ժամանակ երեխաներին շատ հաճախ կնքում էին հեղափոխական այդ իրադարձության անունով (օրինակ՝ Մայիս, Մայիսկա, Մայիսիկ [19; 126: 23]: «Կարմիր» կամ «Կոմերիտական ծնունդ» նորաստեղծ հանդիսությունները (որոնք գլխավորապես եկել էին փոխարինելու Քրիստոսի Ծննդյան տոնին) ևս ուղեկցվում էին նոր կնունքի ծես-միջոցառումներով, որոնց ժամանակ երեխաներին կնքում էին եեդափոխական առաջնորդների անուններով (օրինակ՝ Լենին, Ստալին [239]:

Խորհրդային ժամանակաշրջանից սկսած, ավանդական այդ տոնի անկմանը զուգահեռ, ատոիճանարար սկսեցին կենցաղ մուտք գործել ծննդյան տարեդարձի տոնակատարությունները, որոնք այսօր բավական տարածված են:

[27] Նախախորհրդային Երևանում սովորույթ չկար տոնել մարդու ծննդյան տարեդարձը, փոխարենը տարին մեկ անգամ կատարում էին տան ավագի, որոշ դեպքերում՝ նախ ամուսնացած ավագ որդու անվանակոչությունը, որը կապված էի լինում նույն անունը կրող սրբի հետ [262:15]:

[28] « ... Զատկի, ինչպես նաև մյուս նշանավոր տոների տարածվածության գլխավոր պատճառն այն էի, որ հնարավորություն էի տալիս շփվելու իրենց նախընտրած մարդկանց հետ, որոնց հետ երկար ժամանակ հանգամանքների բերումով հնարավոր չէր եաճախ հանդիպել, շփվել: Հպաստանի որոշ շրջաներում այս հանգամանքն ավելի գերադասելի էր եկեղեցական արարողություններից....» [36:67]:

«... Բարեկենդանյան փոխայցելությունները նաև միջոց էին իրենց հավանածներին տեսնելու և նրանց հետ զվարճանալու համար» [240:19]:

«...հարսանիքներն առավելապես կը կատարուին Ս. Սարգիսէն Բարեկենդան կամ Առջի պասկին» [12:1724]:

Աղյուսակ 18

Տոների տարածվածության և կնունքի նկատմամբ վերաբերմունքի հետադարձ կապը հանրապետության բնակչության շրջանում (1980) %

	Տոներ	կնունք պետք չէ կատարել	կնունք պետք է կատարել
1	Քրիստոսի Ծնունդ	13	26
2	Տեառնընդառաջ	14	20
3	Վարդանանց	15	21
4	Զատիկ	45	60
5	Համբարձում	11	23
6	Վարդավառ	35	47
7	Ս. Աստվածածին	9	21
8	Ս. Խաչ	19	28
9	Ապրիլի 24	43	46
10	Փետրվարի 23	68	70
11	Մարտի 8	86	85
12	Մայիսի 1	79	81
13	Մայիսի 9	73	72
14	Նոյեմբերի 7	78	77

Աղյուսակ 19

Տոների տարածվածությունը հանրապետության պատմաազգագրական մարզերի գյուղական և քաղաքային բնակչության մասնագիտական խմբերում (1980 թ.) %

Տոներ	Սյունիք								Գեղարքունիք								Լոռի-Տավուշ								Շիրակ								Այրարատ							
	գյուղ				քաղաք				գյուղ				քաղաք				գյուղ				քաղաք				գյուղ				քաղաք				գյուղ				քաղաք			
	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա	Գ	Վ	Բ	Ա
Նոր տարի	96	93	100	94	97	98	96	98	96	97	96	95	94	91	98	96	88	98	94	97	95	96	97	97	87	97	100	98.5	98	97	98	98	99	94	98	97 5	97	97	98	97
Քրիստոսի Ծնունդ	4 2	4	5	1,4	4 2	4	1	3	34	9	12	20	22	26	32	26	2	0	0	1.5	19	9	5	8	62	44	12	43	38	29	20	24	51	37	42	30	37	32	31	46
Տեառնընդառաջ	6	8	5	5,5	18	16	8	9	7	3	20	13	29	36	35	26	0	0	0	0 6	6	5	3	2,8	58	58	37	56	29	25	20	23	37	21	35	27	24	16	12,5	12
Վարդանանց	52	70	62	69	69	71	73	71	68	68	84	71	59	67	51	66	67	77	65	72	64	69	82	75	76	63	62	85	75	73	76	75	65	60	69	68	64	65	56	56,1
Համբարձում	82	78	90 4	90 2	90	90	93	91	84	67	68	84	77	77	80	86	70	88	70 5	81	81	87	92	90	94	63	87	98	91	93	92	94	75	76	89	88	88	69	90	89
Զատիկ	15	11	9	11	34	20	18	18	35	64	64	69	64	70	69	62	20	15	23	18	55	52	53	48	79	66	75	86	79	80	74	69	77	62	64	61	78	70	69	67
Վարդավառ	36	40	33	53	37	30	30	40	37	26	36	43	33	44	37	48	20	29	29	43	34	38	42	39	55	39	25	56	53	50	48	57	41	35	46	45	56	62	53	84
Ս. Աստվածածին	71	73	71	87	92	90	86	90	79	70	76	72	69	71	75	78	79	84	82	84	71	74	89	84	76	89	50	90	98	85	90	87	75	73	84	76	84	84	90	86
Ս. Խաչ	68	67,5	71	76	79	71	72	76	65	41	52	63	84	58	64	71	65	74	76	75	64	69	83	77	75	66	12	78	80	77	88	80	66	62	75	71	69	69	66	67
Ապրիլի 24	34	30	33	36	15	8	13	15	29	9	8	17	22	26	13	19	13	8	12	11.5	10.2	10	10.2	8	37	25	0	31	34	21	16	22	24	20	18	14	17	14	7	9
Փետրվարի 23	1 4	2,6	14	3	1	1	2	1	27	20	20	25	29	31	33	22	3	0	0	2,5	14	8	11	6	60	44	25	45	35	28	24	23	40	22	40	22	19	13	10	8
Մարտի 8	19	17	0	18	8	9	6	0 3	69	59	48	49	50	54	43	43	70	81	76	77	51	50	52	41	72	76	25	78	48	46	36	37	41	27	38	21	34	27	25	22
Մայիսի 1	3	1,3	0	1,3	0,8	0,5	1	1	30	26	36	30	23	26	14	15	5	3	0	8	8	5,2	3	5	48	44	0	36	35	24	12	17	32	25	33	17	24	14	12	12,5
Մայիսի 9	10	13	24	7	5	3	1	3,2	31	15	12	22	34	33	45	24	10	8	6	7	15	10	10	6	63	55	25	65	39	29	30	25	46	20	38	29	39	24	14	22
Նոյեմբերի 7	77	83	71	87	84	69,5	86	89	55	56	44	66	63	66	71	77	66	79	88	79	77	76	86	85	79	86	37	85	85	84	88	88,5	61	59	69	71	80	81	81	82

Աղյուսակ 20

Տոների տարածվածության և հարսանյաց արարողության ավանդական և ժամանակակից ձևերի նկատմամբ վերաբերմունքի հետադարձ կապը հանրապետության պատմաազգագրական մարզերում բնակվող անձանց շրջանում [Ա-Նախընտրում է հարսանյաց արարողության ավանդական ձևը, Ժ-ժամանակակից ձևը] (1980 թ.) %

	Տոներ	Սյունիք		Գեղարքունիք		Լոռի-Տավուշ		Շիրակ		Այրարատ		Հայաստան	
		Ա	Ժ	Ա	Ժ	Ա	Ժ	Ա	Ժ	Ա	Ժ	Ա	Ժ
1	Նոր տարի	92	98	97	98	96	96	96	97	99	98	97	97
2	Քրիստոսի Օնունդ	4	4	27	26	9	6	46	34	45	32	26	20
3	Տեառնընդառաջ	12	7	25	21	4	2	41	40	34	21	23	18
4	Վարդանանց	25	14	22	19	14	9	30	29	17	16	22	17
5	Համբարձում	2	2	29	25	7	6	46	39	24	21	22	18
6	Վարդավառ	15	9	57	55	59	40	59	58	32	28	45	40
7	Ս. Աստվածածին	1	2	34	23	6	6	34	34	25	19	20	17
8	Ս. Խաչ	9	4	32	29	13	10	50	45	41	28	29	23
9	Ապրիլի 24	34	42	37	41	37	33	52	54	56	50	44	44
10	Փետրվարի 23	63	67	62	68	69	72	70	83	64	63	66	71
11	Մարտի 8	83	90	81	83	82	83	89	93	84	91	84	86
12	Մայիսի 1	79	84	79	76	79	86	87	85	81	86	81	84
13	Մայիսի 9	78	77	65	64	72	77	78	80	66	75	71	74
14	Նոյեմբերի 7	84	86	58	67	77	82	83	87	72	81	76	80
15	Զատիկ	21	12	73	70	42	35	81	79	76	69	59	51

Հայոց տոնական համակարգում ավանդութային-կրոնական տոները որոշակի առավելություն ունեին այն անձանց շրջանում, ովքեր համակիր էին հարսանյաց (տե՛ս աղյուսակ 20) և կնունքի (տե՛ս աղյուսակներ 18,19) արարողությունների ավանդական ձևերին: Եվ ընդհակառակն, այդ տոները թույլ էին տարածված նրանց շրջանում, ովքեր գերադասում էին ժամանակակից հարսանիքը և ժխտում ավանդական կնունքը:

Խորհրդային հետագա ժամանակաշրջանում, երբ ավանդութային տոների կենցաղավարման հիմնական ոլորտն աստիճանաբար սահմանափակվում էր ընտանեկան միջավայրով, դեռևս պահպանվում էր ընտանեկան-ազգակցական հարաբերությունների կարգավորման գլխավոր գործառույթը: Այս առումով հետաքրքիր երևույթ էր նոր տոների մուտքը հայոց տոնական համակարգ, որը հիմնականում պայմանավորված էր վերը նշված ավանդական արժեքներն արտահայտելու ունակությամբ և ոչ թե այդ տոների զուտ գաղափարախոսությամբ: Խոսքն, օրինակ, վերաբերում էր Մարտի 8-ին (Կանանց միջազգային օրվան), որը, չնայած միջազգային բնույթին, կենցաղում մեծամասամբ ընկալվում էր որպես մայրերին, կանանց և աղջիկներին նվիրված տոն: Հանրապետությունում անցկացված հետազոտությունների արդյունքում Մարտի 8-ը նշողների կեսից ավելին այն համարում էր մայրության, կանանց և աղջիկների տոն:

Այդ հետազոտությունները միաժամանակ ցույց տվեցին, որ խորհրդային նոր տոներից ամուսնական ծիսակարգը կազմող խոսկայի, նշանդրեքի և, մասնավորապես, օժիտ տանելու արարողությունների էստաֆետը դարձյալ ստանձնել էր Մարտի 8-ը: Օրինակ, օժիտ տանելու կապակցությամբ Մարտի 8-ը և Տեառ-

նընդառաջը նկատելի առավելություն ունեին դիտարկված մյուս բոլոր տոների համեմատությամբ (տե՛ս աղյուսակ 21):

Աղյուսակ 21

Նորահարսի օժիտը տանելու տոնական ժամկետները (1990 թ.) %

	Տոներ	
1	Տեառնընդառաջ	37
2	Մարտի 8	26
3	Նոր տարի	13
4	Մայիսի 1	8
5	Զատիկ	4,5
6	Մայիսի 9	4
7	Վարդավառ	3
8	Քրիստոսի Օնունդ	2
9	Ս. Աստվածածին	1,5
10	Նոյեմբերի 7	1

Պետք է նաև նշել, որ 1980-ական թթ. թե տարածվածությամբ և թե հյուր գնալու առիթով Մարտի 8-ը Նոր տարվա հետ միասին գերազանցում էր դիտարկված բոլոր տոներին: Չնայած անկման միտումներին, 1990-ական թթ. սկզբներին այդ տոնը բավական ամրապնդվել էր հայ ընտանիքում: Հարցման ենթարկված անձանց 60%-ն այն նշում էր տանը (տե՛ս աղյուսակ 14), իսկ բարեկամների և ընկերների շրջանում՝ համապատասխանաբար 58% և 42% (տե՛ս աղյուսակ 13)[29]: Խորհրդային այդ տոնին մասամբ հաջողվեց յուրացնել մայրության, կանանց մեծարման ավանդական գործառույթը, որն, իհարկե, կար ավանդութային-կրոնական տոներում, սակայն այս առումով առանձին տոն գոյություն չուներ: Բացի այդ, այն մասնակիորեն իր վրա վերցրեց ավանդական ծիսակարգի այնպիսի գործառույթներ, ինչպիսիք են նորապսակների, նրանց հարազատների փոխայցելությունները, և, մասնավորապես՝ օժիտ տանելն, ըստ էության, դառնալով Տեառնընդառաջի ժառանգորդը, որի հետ իմաստային որոշակի համապատասխանություն կար, կապված վերջինիս մայրության տոն ընկալվելու հետ:

Նույնը կարելի է ասել նաև խորհրդային բանակի (Փետրվարի 23) տոնի կապակցությամբ, որն, անկախ ծագումնային բովանդակությունից, կենցաղում մեծ մասամբ ընկալվում էր որպես տղամարդկանց և տղաների տոն, քանի որ այդ գործառույթը կատարող ավանդութային տոներն արդեն անկում էին ապրել (իսկ Լոռաջին Հանրապետության «Բանակի տոնին» բախտ չվիճակվեց ստանձնելու նմանատիպ դեր): Հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ խորհրդային բանակին նվիրված այդ տոնը նշողների մեծամասնությունն այն ընկալում էր որպես տղամարդկանց և տղաների տոն: Ըստ ավանդույթի, տղամարդը ընտանիքի հայրը, հայ իրականության մեջ շարունակում էր պահպանել դեռևս տան մեծի իր լիազորությունները, որի նկատմամբ հարգանքի դրսևորման միջոց էր այդ նոր տոնը, չնայած որ տան տղամարդու՝ տան գլխավորի կերպարն այստեղ արտահայտվում էր խորհրդային մարտիկի կարգավիճակով:

Անշուշտ, սրանով էր պայմանավորված այն, որ նույնիսկ 1990-ական թթ. ազգային նոր գարթոնքի ժամանակաշրջանում, խորհրդային հասարակական-քաղաքական և մշա-

[29] Նշանվածների, նորապսակների և նրանց ազգականների փոխայցելությունների տոնածիսական համալիրում Մարտի 8-ը դարձյալ գբաղեցնում էր աղյուսակի վերին հորիզոնականը [11%, զիջելով միայն Նոր տարուն (28%), Զատկին (17%) և Տեառնընդառաջին (15%)]:

կութային համակարգի արժեգրկման պայմաններում էլ Փետրվարի 23-ը՝ խորհրդային պետական այդ գլխավոր տոնը, դիտարկված ամենասիրելի տոների համալիրում գրադեցնում էր 8-րդ հորիզոնականը: Այս առումով համեմատաբար ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է Կապանում:

Ինչ վերաբերում է Մարտի 8-ին, ապա 1992-1993 թթ. ընթացքում երևանցիների և հանրապետության քաղաքային բնակչության շրջանում անցկացված հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ կենցաղում խորհրդային-պետական այդ նախկին տոնը բարձր հորիզոնականներ էր գրադեցնում թե՛ դիտարկված ավելի քան երկու տասնյակ տոների համակարգում (38%, որը 5-րդ ցուցանիշն է [տես աղյուսակ 55]), և թե՛ ամենասիրելի տոների ցանկում (2,5%, որը 4-րդ ցուցանիշն է [տես աղյուսակներ 22 և 23]):

Տոների տարածվածությունը սերտորեն առնչվում է նաև անձի կենսագործունեության գլխավոր պահերից մեկի՝ հանգուցյալների և, ընդհանրապես, նախնիների հիշատակի հետ: Նախկինում այդ գործառույթը ևս հիմնականում կատարում էին ավանդութային-կրոնական տոները, որոնցից առանձնանում էին Տեառնընդառաջը [89: 193], Համբարձումը [89: 194], Մեծ Պասը [85: 269; 100: 208][30] և մասնավորապես՝ «տաղավարային» տոները[31] [76: 7; 45: 480; 262: 10; 86: 328; 88: 402-403]: Վերջիններս իրենց ծիսասովորութային չափանիշներով դարերի ընթացքում ձևավորել էին այդ ընույթի փոխհարաբերությունների յուրատեսակ համակարգ:

Աղյուսակ 22

Ամենասիրելի տոները երևանցիների կենցաղում (1992 թ.) %

	Տոներ	
1	Նոր տարի	78
2	Զատիկ	4
3	Վարդավառ	3
4	Մարտի 8	2,5
5	Քրիստոսի Ծնունդ	2,5
6	Մայիսի 1	2
7	Ավետում	1,5
8	Փետրվարի 23	1,4
9	Մայիսի 9	1,2
10	Մայիսի 28	1
11	Ապրիլի 24	0,6
12	Տեառնընդառաջ	0,3
13	Բոլոր տոները	2
14	Ոչ մի տոն	6

[30] Մեծ Պասի Միջինքին, Առաջին և Չարչարանց շաբաթների ընթացքում էին հիմնականում տեղի ունենում այդ ծեսերը:
[31] Տաղավարային տոներից, այս առումով, առանձնանում էին Զատիկը, Ս. Խաչը, Քրիստոսի Ծնունդն ու Ս. Աստվածածինը:

Խորհրդային ժամանակաշրջանը որոշակի փոփոխություններ մտցրեց հայոց տոնական համակարգում: Նոր ասպարեզ եկած տոները մասնակիորեն ստանձնեցին ավանդութային-կիոնական տոների՝ նախնիների հիշատակման գործառույթը: Այդ տոներն ու ծեսերը ավանդականի և նորի մի յուրատեսակ փոխհամակցություն էին, ուր պահպանվում էին իմաստային և ժամկետային որոշակի նմանություններ: Այս առումով հատկապես առանձնանում էին մայիսյան (Մայիսի 2) և հունվարյան (Հունվարի 2) հիշատակի (Գերեզմանների) օրերը (ի դեպ, օժիտը Մարտի 8-ին կամ խորհրդային այլ տոնեզի ժամանակ նվիրաբերելու նորույթը ևս պայմանավորված էի ավանդութային կրոնական տոների և ծեսերի անկումով, որի պատճառով դրա առանձին տարրեր «յուրացվեցին» իմաստային առումով մերձավոր խորհրդային-աշխարհիկ տոնեզի կողմից:

Աղյուսակ 23

Ամենասիրելի տոները հանրապետության քաղաքային բնակչության կենցաղում (1992-1993 թթ.) %

Տոներ		Գյումրի	Իջևան	Կամռ	Կապան	Հայաստան
1	Նոր տարի	78	62	77	66	70
2	Վարդավառ	2,5	25,6	5	23	14
3	Մայիսի 9	1,2	3,7	2,8	5,4	3,9
4	Մարտի 8	4	3,7	2,3		2,5
5	Զատիկ	1,2	2,8	5,5		2,4
6	Քրիստոսի Օնունդ	9	0,4			2,3
7	Փետրվարի 23				4	1
8	Մայիսի 28		1,4	0,9	0,6	0,7
9	Մայիսի 1	1,2	0,4	0,9		0,6
10	Տեառնընդառաջ	1,2		1,3		0,6
11	Ապրիլի 1	1,2				0,3
12	Ապրիլի 24			0,2		0,2
13	Ս. Աստվածածին			0,9		0,2
14	Ս. Խաչ			0,9		0,2
15	Համբարձում			0,9		0,2
16	Ոչ մի տոն	18	23	17	2	15
17	Բոլոր տոները			0,4		0,1

Այսպիսով, ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ տոների տարածվածությունը մեծ չափով կապված է դրանց մասնակիցների սեռատարիքային, սոցիալ-մասնագիտական և ընտանեկան-ազգակցական կարգավիճակներից: Այս ուղղությամբ կատարած հետազոտությունները հնարավորություն տվեցին բացահայտել տոների տարածվածության չափերը կոնկիետ սեռատարիքային խմբերում, որը գլխավորապես պայմանավորված է դրանց մասնակիցների սոցիալական դիրքով և հոգեբանական առանձնահատուկ բնութագրերով:

Հանգամանորեն քննարկվեց նաև տոների և դրանց մասնակիցների սոցիալ-մասնագիտական կազմի սիջև գոյություն ունեցող օբյեկտիվ կապը և այդ փոխկապակցվածության էվոլյուցիան պատմական տարբեր փուլերում: Պարզվում է, որ տոների կենցաղավարման մասշտաբները կախված են մասնակիցների մասնագիտական որակավորումից և կիթա-

կան մակարդակից, չնայած վերջին շրջանում այս բնագավառում նկատվող համահարթման միտումներին: Ինչ վերաբերում է տոների տարածվածության ընտանեկան, ազգակցական և դրացիական ոլորտներին, ապա դրանք հանդիսանում են տոների կենսունակությունը պայմանավորող և, ընդհանրապես, ավանդութային արժեքները պահպանող ամենագլխավոր սոցիալական կառույցները: Իսկ վերջիններս էթնոսի ինքնությունը վերարտադրող այն կարևորագույն օղակներն են, որոնց կենցաղամշակութային ավանդական նկարագիրն արտացոլված է նաև տոնածիսական համալիրով: